ԱՐՇԱԼՈՅՍ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՌՆԻՈՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՍՆԵՐՈՐԴ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ | ԶՄԻՒՌՆԻԱ ՇԱԲԱԹ 24 ՅՈՒՆԻՍ 1878 | ԹԻՒ 1095

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Արեւելեան խնդիրն երթալով կը մօտենայ իր լուծմանը․ այսու ամենայնիւ դեռ կատարեալ վստահութիւն չեն ներշնչեր մարդուս, որ թէ դիւանագիտութեան եւ թէ քաղաքականութեան ըսեմ ամեն վայրկենի, այլ ամենօրեայ փոփոխութեանց ականատես լինելով՝ սկեպտիկեան մի դարձած է․ Գրեթէ խնդրոյն կարեւորագոյն կէտը եւրոպական Տաճկաստանի մասը լինելով, Արեւելեան տէրութեանց ուշը դրուածը գլխաւորապէս այն կէտին վերայ է․ Պուլղարիան, քստ դաշնագրութեան Այի—Ստէֆանոյի, մեծ փոփոխութեան պիտի ենթարկուէր․ այս մասին Ռուսիոյ եւ Բ. Դրան մէջ եղած համաձայնութիւնը կատարեալ է․ Երկուսի պիտի բաժնուի ինչպէս յայտնի է, Հիւսիսային եւ Հարաւային Պուլղարիա․ առաջինը Պալքանաց հիւսիսոյ կողմը Պուլղարիա անուամբ, միւսը Հարաւոյ կողմը Ռումէլի անունով․ դժուար կէտը սահմանաց գծուելուն վերայ է․ ըստ ոմանց Վառնան Պուլղարիոյ գաւառին եւ Սոֆիան Ռումէլիի մէջ պիտի պարունակի․

Իգնատիեֆի Պուլղարիան ի սկզբան ուրիշ կերպ մտածուած էր․ նա պիտի պարունակէր Դանուբի եւ Պալքաններուն մէջ տեղի երկիրը, նոյնպէս եւ Մարիցայի ձորին կազմած մասը, որ Սեւ ծովէն մինչեւ Սերպիոյ սահմանագլուխը կը տարածի, դուրս ձգելով Ադրիանուպոլիսը եւ սոր ու մայրաքաղաքին մէջտեղի երկիրը․ Բայց շուտով իմացաւ Ռուս դիւանագիտութիւնը, որ այսպիսի սեղմեալ կարծուած սահմանաց մէջ հաստատուելիք իշխանութիւնը չպիտի կարենայ իրագործել բոլոր այն յոյսերը, որով տենչացեալ սկիզբն առուեցաւ պատերազմին․ Ուստի հարկ եղաւ Պալքաններն կոխել անցնիլ, և նոյն իշխանութեան հետ միացընել բոլոր այն երկիրներն որոց մէջ Պուլղարք կը գտնուէին, առանց խնդրոյ ընելու թէ նոյն երկիրներուն մէջ մեծամասնութիւն կազմող ցեղերու տրամադրութիւնը, որք էին Իսլամք կամ Յոյնք, բաւական էր որ մինչեւ Եգէական ծովը տարածուէր սահմանը․ Ուստի Դաւալան եւ Ցէռէ աղաճն եւ ուրիշ քիչ շատ փոքրիկ երկիրներ եւս ներս առին, որոց բնակիչները միայն Իսլամք եւ Յոյնք էին․ Այս սահմանագծութիւնն է զոր օսմանեան երեսփոխանք բողոք առեցան ընդ ունելու Այի Ստէֆանոյի դաշնագրոյն վաւերացմանը․

Մանր եկաւ տէրութեանց իրաց այսպիսի վիճակ մի տեսնելով՝ անտարբեր մնալ․ մանաւանդ Աւստրիոյ ու Անգղիոյ, որոց շահուցը մեծապէս կը դպչէր․ բանախօսութեամբք վերջապէս յաջողեցան Պէրլինեան Վեհաժողովոյն որոշման թողուլ յիշեալ դաշնագրոյն քննութիւնը, փոխադարձ զիջողութիւններ ընելով կանխաւ իրենց մէջ Ռուսիան եւ Անգղիան․ Սոյն ժողովոյն արդիւնքը պիտի լինի այս․ Պուլղարիա կոչուած իշխանութեան մասը Պալքաններէն չպիտի անցնի․ Բ. Դուռը իրաւունք պիտի ունենայ այն լեռներուն կիրճերուն մէջ ամրոցներ շինել եւ զօրքեր պահել․ Դանուբի ամրոցները պիտի յատակին․ Բուրկազի գիւղը Տաճկաստանին պիտի դառնայ․ Այսպէս ուրեմն, արեւմուտքէն Աւստրիոյ—Հունգարիան իր անհանգիստ հսկողութեամբը, հիւսիսէն Ռումանիայն անհաշտ թշնամութեամբը, հարաւէն Պալքանեան ամրոցները՝ չպիտի ներեն Պուլղարական նոր իշխանութեան ճիկ հանել եւ վտանգ սպառնալ իր դրացեաց․

Դեռ յայտնի չէ այս նոր կառավարութեան ներքին կազմակերպութիւնը․ այսչափ՝ գիտեմք որ Ռումէլին վեց ամսէն եւ Պուլղարիան ինն ամսէն պիտի պարպուին Ռուսական զօրքերէն, եւ եւրոպական զօրքով պիտի պահպանուին առժամանակեայ կերպիւ․

Յունիս 28 (Ն. Տ.) եկած հեռագիրք կը ծանուցանեն թէ Ռումէլիին շնորհուած է բնիկներէ զինուորութիւն մի հաստատել եւ քրիստոնեայ կառավարիչ մի ունենալ ժամանակաւոր, որ ի հարկին կարենայ փոխուիլ․ Որոշուած է նաեւ որ Պուլղարիան մասնակից լինի օսմանեան տէրութեան պարտուցը․ Պաթումը, որ իւր առջի վիճակին մէջ կը գտնուի, եւ որոյ բնակիչք բողոքած են ընդդէմ պահանջման Ռուսիոյ, Լորտ Պիքընսֆիլտ տէրութեանց ժողովոյն մէջ կընդդիմանայ եւ չուզեր որ Ռուսիոյ տրուի․ իսկ Բ. Դրան երեսփոխանք բոլոր հրահանգացն զոր ընդունած են, այսինքն Պուլղարիայէն զատ ուրիշ ազգայնութեանց եթէ առաջարկուի ժողովոյն մէջ ինքնօրէնութիւն շնորհելու արտաքոյ Այի Ստէֆանոյի դաշնագրոյն, ժողովը թողուն ելնեն․ Նոյնպէս կ՚ընդդիմանան որեւէ երկրի մաս մի Յունաստանի տրուելուն․ Սակայն եթէ Կլոպին գրածին հաւատք ընծայեմք, Անգղիա Ռուսիոյ հետ կնքած գաղտնի պայմանագրութեան մի զօրութեամբ, թէ Կարսը եւ թէ Պաթումը Ռուսաց կը շնորհէ․ Նոյնպէս եւ Ռումանիոյ նկատմամբ մեծ շնորհումներ կ՚ընէ Զարին. Կլոպին սոյն յօդուածը երթալով հաստատութիւն կը գտնէ․ Վասնորոյ Ռումանական երեսփոխանք եթէ ընդունուելու եւ լինին Վեհաժողովին մէջ ներկայանալու եւ չորս կէտերու վերայ գրագիր տալու, այսու ամենայնիւ իրենց պահանջմունքը ձեռք բերելու համար այնչափ մեծ յոյս չեն ցուցըներ հասարակաց կարծիքն ու եւրոպական մամուլը․

Հեռագիրք ուրիշ մի քանի մանր լուրեր եւս կը հաղորդեն առանց հիմնապէս խորութիւն մի ցոյց տալու․ Սերվիոյ, Յունաստանի եւ Ռումէլիի մասին շահաւոր որոշումներ եղած են, այլ դեռ ոչ լրացած․ Սերվիոյ նոր սահմաններու քննութիւնը մասնաժողովի մի յանձնուած, Նմանա

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ՀԱՅՔ

(Շարունակութիւն եւ վերջ։ Տես գիւ 1093—1094․)

Հայաստանի նախնի կրօնքը պարզ միաստուածութիւն էր, որ յետոյ Ասորեստանեայց իշխանութեան ներքեւ կռապաշտութեան փոխուեցաւ․ Այս երկրին մէջ դիւապաշտութիւնն Ասորւոց մուծին, որ անփոփոխ կերպիւ մինչեւ քրիստոնէութեան սկսած օրը շարունակեց։ Իսկ քրիստոնէութիւնը չորրորդ դարէն առաջ չկրցաւ հաստատութիւն գտնել հոն․ Այն ժամանակէն ՚ի վեր Հայը նշանաւոր հանդիսացաւ Արեւելեան եկեղեցեաց մէջ, թէ առաքելական աւանդութեան հաւատարիմ մնալուն եւ թէ իր վարդապետութեանց պարզութեանը պատճառաւ․ Իր ուղղափառութիւնը վէճի տակ ինալով՝ իբրեւ հերձուածող եւ հերետիկոս եւ իբրեւ Նեստորականութեան ու Եւտիքականութեան միասին ունեցող ամբաստանուեցաւ, երբ Քաղկեդոնի ժողովը 451ին Եւտիքեան հերետիկոսութիւնը դատապարտեց․ Հայկական եկեղեցին ալ իբրեւ նոյն աղանդաւորութեան մասնակցող ամբաստանուեցաւ, եւ այս ամբաստանութիւնը մինչեւ այսօր կը կրկնուի․ սակայն ճշմարիտն այս է որ Հայոց եկեղեցին թէ գրքերով եւ թէ պաշտամամբ Եւտիքէսի հերետիկոսութիւնը մերժած է․ Հայոց վարդապետական աւանդութիւնք՝ Քրիստոսի բնութեան նկատմամբ՝ Արեւելեան եկեղեցեաց ընդունած, աստուածային եւ մարդկային՝ երկու բնութիւնը կը հաստատեն, եւ հաւատարապէս կը մերժեն միաստուածութիւնը կամ միաբնակութիւնը․ Արեւելեան եկեղեցիէն (Յունականէն) կը տարբերի միայն Քաղկեդոնի ժողովոյն ընդունած նոր ու երկդիմի բացատրութիւնները ձեւերը մերժելով, որք ուրիշ հերձուածողութեան մի՝ այն է Նեստորականութեան կը մօտենան․ Հայոց եկեղեցին իր հաստատուած օրէն ՚ի վեր ինքնօրէն եւ անկախ եղած է․ Հռովմի եկեղեցւոյն հետ միանալու կամ անոր գերիշխանութիւնը ճանչնալու պէտք չէ ունեցած․ Բազում ճիգեր թափուած են՝ մանաւանդ չորեքտասներորդ դարուն մէջ՝ միութիւն մը գոյացնելու համար․ սակայն Հռովմի պահանջմունք, որ պա զայնէս Հայերը Պապին հպատակեցնել էր, չկրցաւ այդ միութիւնն իրագործել։

Հայոց եկեղեցւոյ գերագոյն գլուխն է ընդհանրական Պատրիարքը կամ կաթողիկոսն՝ որ Էջմիածին կը նստի․ Երեւանայ մօտ, Ռուսական Հայաստանի մէջ, եւ Թադէոս ու Բարթողիմէոս առաքելոց յաջորդն է․ Ուրիշ Պատրիարք մ՚ալ կայ ՚ի Կ. Պոլիս, որ Թուրքիոյ Հայ հասարակութիւնը կը ներկայացնէ, եւ ազգին թէ եկեղեցական եւ թէ աշխարհական գործոց մասին Բ. Դրան հետ յարաբերութեանց միջնորդն է․ Այս պատրիարքութիւնն 1453ին Մէհէմմէտ երկրորդ հաստատած է Կ. Պոլիս առնելէն ետեւ․ Թուրքական Հայաստանի մէջ ուրիշ երեք եկեղեցական գլուխներ ալ կան, այն է Երուսաղէմայ Սսոյ եւ Աղթամարայ պատրիարքներն, որք կրօնապէս Էջմիածնայ ընդհանրական Հայրապետին իրաւասութեան ներքեւ կը գտնուին․ իսկ աշխարհականապէս Կ. Պոլսոյ պատրիարքին․ Թեմական առաջնորդութիւնն աշխարհականաց ձեռքն է, որով Հայք կը տարբերին Յունական եւ Լատինական եկեղեցեաց առաջնորդութենէն․ Մինչեւ հինգերորդ դար՝ Հայոց ամեն կարգի եկեղեցականք ամուսնացեալ ըլլալու իրաւունք ունէին․ Բայց այնուհետեւ միմիայն աշխարհական կղերին՝ այսինքն այն կարգի եկեղեցականաց ներելի եղաւ, որ ժողովրդեան ընտանեաց հետ հանապազորեայ յարաբերութիւն ունին — մասնաւոր եւ հեռաւոր կարգադրութիւն․

Հայք ազգային (քաղաքական) կազմակերպութիւն չունենալով, իրենց ազգութիւնն իրենց կրօնական կազմակերպութեան միջոցաւ պահպանած են, որ բոլորովին ընտրական եւ ժողովրդային է․ Թուրքիոյ մէջ Սահմանադրութիւն մ՚ունին՝ 1856ի Խաթթի Հիւմայունին վրայ հիմնեալ․ Երեսփոխանական ժողով մ՚ունին 140 անդամէ բաղկացեալ, որոց 120ն աշխարհական են եւ 20ն եկեղեցական․ Ասոնք կ՚ընտրեն իրենց նախագահն, եւ պաշտօննին է իրենց ազգային սնտուկին հաշուեկշիռը քննել ու քուէարկել, եւ ազգին վերաբերեալ բոլոր խնդիրները անօրինել․ Ասկէց զատ երկու գործադիր խորհուրդ ունին, մին կրօնական, եւ միւսը քաղաքային․ իսկ խառն գործոց կարգադրութեան համար այս երկու խորհուրդները կը միանան․ Ասոնց ընտրութիւնն երկու տարին անգամ մը կը կատարի․ Պատրիարքն ընդհանուր ժողովէն կ՚ընտրուի ցկեանս եւ Բ. Դռնէն ալ իր իշխանու-

պէս փչեալ երկրի Հրէից քաղաքային և քաղաքական իրաւանց խնդիրը իրենց շահուց և արդի գաղափարաց համեմատ լուծել · Արեւելեան Րումէլին բոլոր տէրութիւններէ ճանչցուեցաւ ։

Գերմանիոյ կայսեր կենաց դէմ կրկին անգամ ի գործ դրուած դաւաճանութիւնը յայտնի է թէ ինչ մեծ յուզման մէջ դրաւ զկառավարութիւնը, մինչև անդամ պատճառ եղաւ խորհրդարանը ժամանակէ յառաջ լուծել տալու · որովհետև յայտնի կը յայտնուէր թէ մասնաւոր անձանց գործ չէր, այլ մեծ ու զօրաւոր դաշնակցութիւն մի էր որ զիրենք կմղէր արքայասպանութեան · Տօքթօր Նօպիլինկ, որ է դաւաճանն և միանգամայն բանալին բոլոր դաշնակցութեան գաղտնեաց, դեռ կ'ապրի, բայց կարող պիտի լինի՞ն խմանալ անկէ ընկերութեան (սօսիալիզմ) տարածութիւնը, բաւական ի քանի հարցումներ արդէն բրած են և ոչինչ շահած ։

Այս արքայասպանութեան գործը քաղաքական մեծ հետևանքներ պէտք է ունենայ, և քիչ շատ լոյս առած կը հաւատար ի Պէրլինի մէջ · վասնզի Գերմանիոյ մէջ ոչ միայն ընկերավարութեան դէմ կռուելու միջոցներու վերայ կը խորհուի, այլև մեծ տէրութեանց մէջ միեւնոյն զօրութեան դէմ միաբան վարուելու համար դաշնակցութիւն մի կնքուած կը կարծուի ։ Այս կարծիքս մեզ հաւանական չերևիր, այսու ամենայնիւ երբ ժամանակիս ճշմարիտ նշաններ կրնամք նշմարել նկատմամբ շատ պարզ այնկ · Ըրթևանեմք որ ռամկավարութիւն մեծ յառաջխաղութիւն կ'ընէ Եւրոպիոյ մէջ, այնպէս որ այսօրուան օրս շատ Տէրութեանց մէջ թագաւորողն այն է, անոնց բարուց և անոնց օրինադրութեանց մէջ ։ Գժբաղդ արար այն ռամկապետական ոգին որքան որ երթալով երկիրներ ձեռք կ'բռնէ, այսու ամենայնիւ գրեթէ ամեն ուրեք և բարոյական պահեստներ կը յարուցանէ ի վնաս քաղաքակրթեալ ընկերութեանց, և կ'ուզէ յաղթանակել առանց փառաւոր միջոց ընտրելու իրեն ։

Ընկերավարութեան պատմական հետքեր ի զուր կ'որոնեմք Յունաց և Հռոմէացւոց տարեգրաց մէջ նա բոլորովին նոր բան է ։ Ընկերավարութիւնը, որ գործաւորաց դասուն սատարի և կեր յանդգնութիւն է, կրնամք ըսել, որ եթէ ունի իրաւունք մի, արդի ժամանակիս մասնաւոր պարագայից դէպութիւն է ։

Այլք ուրիշ պատճառ կ'ընծայեն ընկերավարու-

թեան ֆէրմանը կ'ընդունի · 1836ին Ռուսիոյ կառավարութեան կողմէ փորձ մ'եղաւ ընդհանրական Պատրիարքին ընտրութիւնն Հայոց ձեռքէն խլելու և անոր առանձնաշնորհ իրաւունքն ալ Ցարին վերապահելու · բայց Հայք բուռն ընդդիմութիւն մ'ընելով այս նորաձեւութեան, յաջողեցան իրենց սեփական իրաւունքը մինչև այսօր պահպանել։ Այսու ամենայնիւ հաւանական է որ Ռուսք իրենց վերոյիշեալ դիտաւորութենէն ետ կեցած չեն և յարմար առիթ մը կ'սպասեն գործադրելու ։

Այս համառօտ տեսութեան մէջ շատ մը կողմեր կէտեր ետ թողուլ հարկ եղաւ · բայց մեր այս գիծերն ալ բաւական են ցուցնելու թէ Արեւելեան խնդրոյն կարգադրութեան միջոցին Ասիոյ անծանօթ կողմերը բնակող չորս միլիոն քրիստոնեայ ազգի մ'իրաւունքը պէտք չէ անտես ընել ։ Հայք դարաւոր հարստահարութեանց ներքև իրենց համբերատարութեամբ, իրենց ցեղային կրօնքն ու ազգութիւնը պահելու հաստատամտութեամբ, իրենց կազմակերպական կարողութեամբն, և իրենց ինքնագիտ օրինաց նկատմամբ ունեցած կարգապահական ոգւով՝ Պուլղարաց կամ Թուրք իշխանութեան ներ, և գոնէ ոչ ուրիշ քրիստոնեայ ազգաց չափ ի նկատողութեան արժանի են ։ Ռուսիա կրկնել թող որ այս ազգն Ասիոյ մէջ իր ընկիկ յառաջխաղացմանց դէմ պատնէշ մը կը կանգնեցնէ առաջ կ'ելէ ։ Այս [illegible] է որ ի բաշխ ուշադրութիւն այս [illegible] Հայոց կը դասինք՝ քանի որ կը հաւանինք այս կենուած չէ ։

թեան, այսինքն գործաւորութեան վիճակին առաւելական կերպարանափոխութիւնը, որ հաւանականութենէ շատ հեռի չէ, և ունի իւր հաստատութիւնը տրամաբանութեան առջև ։ Արհեստից և պաշտօններու ազատութեան ազդեցութեան իրաւ հետ բերած փոխանակութեանց, արհեստական ճարտարութեանց միակցութեան, հաղորդակցութեան միջոցաց ընդարձակուելուն, արհեստից ամեն կերպարանքի տակ և ամեն կարգի մարդոց մէջ ծաւալելուն · հասարակաց դասու ուսումնականութեան դրութեան, գիրքերու և լրագիրներու շնորհիւն է, կ'ըսեն ընկերավարութեան ծագումը ։ Ըստ որում անցեալ ժամանակաց մէջ տեղի ունեցած չէր այն առարկիրկիայ հրոյն ոգեւորումը, որ ժամանակ ժամանակ ճայթելով դուրս կ'ելնէ ։ Միթէ կարելի է բռնական միջոցներով առաջքն առնուլ · չեմք կարծեր, չի զօրութիւն կարողէ զգաղափարս սպաննել · յայտնուած գործը միայն կը դադարի, իսկ ընկերութեան ոգին աւելի կը զօրանայ ։ Լաւագոյն միջոց է սոյն գործաւորաց դասուն օրինաւոր պէտքերն կատարել լաւագոյն օրէնքներ ձեռք առնլով · բայց պէտք է միանգամայն որ կրթութիւն ու դաստիարակութիւնը ապագայ նոր սերունդը պատրաստեն աւելի ողջ գաղափարներով սնուցանելով զանոնք իրաւանց և պարտուց նկատմամբ, առ մարդիկ առ տէրութիւնն և առ կրօնն միանգամայն ։

Ազգ մի, բնականապէս կը պարտաւորի իւր հանրական պիտոյքը տէրութենէն խնդրել · զի նա է սկիզբն և վախճան ամենայնի, և զնա պէտք է պատասխանատու ընել ամեն բանի ։ Յայս մասին գովելի է Հայոց բռնած ընթացքը ներկայ ազգայնութեանց խնդրոյն մէջ, որ ինչպէս հիմա նոյնպէս դարերէ ի վեր իւր կրած ամեն դէպքերու և տագնապաց մէջ իւր տէրութեան գթութեանը դիմած է Բ. Դրան, այսու ամենայնիւ զինքը պատասխանատու ճանչելէ խորշած է · առավհետև հաստատուն և անդրդուելի օրինօք հաստատեալ կառավարութեան մէջ չապրիր ։ Այսպէս կը պարտաւորին ընել ամեն ընկերութիւնք որ կազմուած են ապօրինաւոր և անարգար միջոցներով ձեռք բերելու իրենց խնդրած սրբէ դիւրութիւններ թէ՛ նիւթական սափն և թէ բարոյական, և ոչ թէ հեռուէ և նոյնիսկ լինելու է, առանց քաջ տրամաբանելու ժողովրդեան յարձակելով տէրութեան մի գլխոյն դէմ ։

Սոյն դաւադիր ընկերութիւնը, ինչպէս ի սկզբան ըսինք, մեծ մասնաճիւղութիւններ պատճառած է բոլոր Եւրոպիոյ մէջ, կասկածելով որ շատ երկիրներու մէջ ճիւղեր ունի հաստատած ի վնաս թագաւորաց Գլխոց · վասնզի կ'ըսուի թէ, սոյն ընկերութիւնը ջնջելու համար բանակցութիւններ են կըլլին մեծ տէրութեանց մէջ [illegible] դէմ ազդու և հաւաքական միջոցներ ձեռք առնլոյ համար ։ Այս զրոյցը Ս. Պետերբուրգէն եկած է, բայց հաստատութեան կարօտ է, դիտելով որ անգղիական օրինաց մէջ չկրնար անցնիլ, և Գաղղիական խորհրդարանն չեմ'րէն ևս չկրնար նորա մտնել այդ օրինակ առաջարկ մի ։

Ըսինք որ սոյն դաւադիր ընկերութիւնը ճիւղեր արձակած պիտի ունենայ ուրիշ տեղեր ևս, զոր կը հաստատէ մանր Հռոմայ Արճէնդինա կոչուած թատրոնի մէջ տեսնելով մի անձանց ի պատիւ հասարակապետութեան բրած ցոյցերը, որոյ քաղաքացին անձնութիւնը բնաւ հոգ չըրաւ՝ տեսնելով հասարակապետութեան անսպառելութիւնը ։ Յետ այնորիկ Միլանի Տալ վէրմէ կոչուած թատրոնի մէջ հարիւրեակ մի քաղաքացի ժողովելով և համեստութեամբ մի իրենք իրենց պատգամաւոր անուններ տալով, եկած եմք, կ'ըսեն, ցանուռ մարդկային ուրին ի պատուաւորութիւն կոչել ամեն ազգաց կառավարութիւնները, որ այսուհետև իրենց վէճերը միջազգային դատաւորաց յանձնեն'' · Սոյն այս ժողովն և մեծ ազդեցութիւն չըրաւ հասարակութեան վերայ · թէպէտև ծանուցած էին որ Վիկտոր Հիւկոյի, Գարիպալտիի, Լէզարէ կանդուէի և այլոց թղթակցաց նամակները պիտի կարդացուին · Վիկտոր Հիւկոյ գրած է · «Մինչև իմ վերջին շունչս պիտի դադրիմ զգացընել Թագաւորաց զխաղաղութիւնն · Ժամանակն է որ Թագակիր գլուխք և ազնուապետականք հնազանդին մարդ կային խղճին'' · Այսպէս առհասարակ ռամկավարական և ընկերավարական խումբեր ու ժողովականներ տեղատեղ ծայր կուտան, և թէպէտ անդէն իսկ և իսկ հասարակութեան և շատ անգամ ևս տէրութեանց ուշադրութիւնը չեն գրաւեր, սակայն միթէ ապագային մէջ իրենց գաղտնութեամբը աւելի մեծ վտանգ չպիտի պատճառեն ընդհանուր աշխարհիս խաղաղութեան ։ Տայր Աստուած որ աւագաժողովը ի նկատի ունելով և սոյն դէպքերը, աւելի հաստատուն խարսխի վերայ հիմներ ազգային և անհատական ազատութեան և խաղաղութեան հիմունքը, որոյ վերայ կը կայանայ մարդոց բարօրութիւնը և կենաց ապահովութիւնը ։

ԱԶԳԱՅԻՆ

Հետևեալ նամակը Ս. Պատրիարք Հայրը գրած է առ Լիւսս էֆէնտի, որ հանգուցեալ Դ. Պալդազարեանի փեսան է ի Կ. Պոլիս, Դիւանապետ արտաքին գործոց պաշտօնատան և Թիկնապահ վե. Սուլթանին, և որ ասկէ առաջ ուսումնական խորհրդոյ ատենապետ լինելով, այժմ քաղաքական ժողովոյ փոխ ատենապետն է ։

Մեծապատիւ սիրեցեալ ի Քրիստոս, Լիւսս էֆէնտի Զայեան, ողջոյն և օրհնութիւն,

Պալդազարեան Ղուկաս էֆէնտիի մահը մեծ ցաւ պատճառեց մեզ · յիշելով հանգուցելոյն բարեմասնութիւններն և Հայոց գրականութեան մատուցած ծառայութիւններն և հանգուցելոյն բարեմիտ և համեստ բնաւորութիւնն որով ամենեցուն առ հասարակ սիրելի եղած էր, ամենքն ալ կը հաւանէին հաստատելու թէ ազգը ընդգալի կորուստ մը բրաւ նորա մահուամբը ։

Այս կսկծալի կորուստին վրայ կ'սփոփիմք այնու՝ որ հանգուցեալն իւր հոգւոյն բարեմասնութեանցը՝ և ազգասիրութեանն ու ուսումնասիրութեանն ժառանգ թողած է իւր Եղբայրսդ էֆէնտի սիրասուն որդին, որ ինչպէս կը լսեմ իւր բազմավաստակ հօրը երեւանելութեամբ լրագրին աջակցութեամբ բարեսէր ազգայնոց պիտի շարունակէ հրատարակել, որով մեր հեռաբնակ Հնդկաստանի ազգայնոց լուրերն առ մեզ և մեր լուրերն անոնց պիտի հաղորդէ իւր բարեկիշատակ հօր նման ։

Յուսով եմ, թէ իւր լրագիրը ինչպէս որ մինչև ցարդ՝ այսուհետև ևս նոյն համակրութիւնը պիտի գտնայ ամենուրեք՝ և մանաւանդ Հնդկաստանի մէջ, ուր հանգուցեալը ազգօգուտ յարաբերութիւններ հաստատած էր, և ինչպէս հօրը՝ նոյն և որդւոյն վրայ իրենց վստահութիւնը պիտի վերահաստատեն ։ Նոյն գործին համար՝ դուք ալ, ազնիւ էֆէնտի, իբրև նոյն գերդաստանին երիցագոյն զաւակը՝ պէտք է որ ամեն ջանք ընէք, որ հանգուցելոյն ձեռնարկութիւնները չընդհատին ։

ի Պատրիարքարան Մնամ աղօթարար
Հայոց ի Կ. Պոլիս Պատ. Ներսէս Արքեպիսկոպոս
13 Յունիս 1878 ·

Տեղւոյս գեր. Առաջնորդին յատենի քաղաքական ժողովոյ ըրած առաջարկութեան մի համառօտ բովանդակութիւնն անցեալ թուով տուած ժամանակնիս, խոստացած էինք նօտրագրով նշանակուած [illegible] խնդրոյն վերայ մեր առանձին դիտողութիւնն ընել · Կը փութամք մեր խոստումը կատարել ·

Նորին Սրբութիւնն բաւական ճարտար լեզուաւ ջանք ըրած է ցուցանել, թէ հասարակութեան մէջ բարոյական զեղծմանց մուտ գտնելուն բուն պատճառ աղքատութիւնն է ։ Սոյն նախադասութիւնս մասամբ իւիք ճշմարիտ է · ընդունուիլ կրնայ որևիցէ մոլութիւն շատ տեսակ պատճառներէ յառաջ գալ · Մարդ մի գինովութեան կուտայ զանձը՝ գինով ընկերաց հետ տեսակցելով · ուրիշ մի անգործութեան ժամերը անցընելու համար կը մտնի գինեվաճառանոց, ուրիշ մի դարձեալ սրտի կսկիծները և ցաւերը թեթևցնելու յուսով կը մատնէ զինքը արբեցութեան, և այլք զանազան պատճառներով առանց իսկ զգալու կըլլին արբեցող և մոլի · Սոյն յարացուցիս վերայ յենլով կրնամք ասել

...ան թէ՝ անբարոյականութեան մի պատճառն աղքատութիւնն է․ բայց չեմք կարեր ասել՝ թէ բուն և միակ պատճառ է․ որովհետև կը տեսնեմք շատ աղքատ ընտանիք նոյն իսկ քաղաքիս մէջ, որ իրենց ամենակարօտ և խղճալի վիճակին մէջ կարող են բարոյականութեան ընտիր օրինակ լինել․ կան ընդհակառակն այնպիսի հարուստ և բարձրագոյն աստիճանի ընտանիքներ, որ բարոյական զեղծմանց նողկալի տիպարը կը ներկայացընեն և անբարոյականութեան դպրոց կ'ամարի իրենց բնակարանը․ Ըստ ծիս ապացուցի կարօտ չէ, ամեն որ աչքերնուս դիմացն է․ և այն իսկ քաղաքիս ազգային վարժութիւնք իւր դաստիարակութեան տեսարանները թղթատելու լինի, պիտի տեսնէ այնպէս դասեր տեսնուած այնպիսի բարոյական զեղծման տեսարաններ իր առջև ներկայացած, որոց բոլոր դերասանք գերասանուհիք հարուստ ազգայիններ և անպատ ընտանեաց զաւակներ են․ կրցայի իմ որ կարող կենդանի օրինակներ մէջ բերելով ասածս հաստատել․ իսկ այն անձանց որոց անբարոյականութեան պատճառ կը դնէ աղքատութիւնը, չըսեմ ամենուն, այլ մեծագոյն մասին անբարոյականութիւնը ոչ եկամուտ է իրենց, այլ մանկութեան ընկեր․ որովհետև թէ այր և թէ կին, կամ բնաւ դպրոց չեն գացած կամ թէ գացած դպրոցնին բարոյական ուսմունք և կրօնական զգացմունքներ չեն սորված, ինչպէս են մեր ազգային դպրոցներէն շատերը, որոց կարգին մէջ կը գտնուի, կ'ամչեմ ասել, քաղաքիս երկսեռ վարժարանները․

Ընթերցողք հարկաւ զգացած են՝ թէ մեր խօսքին նպատակն ուր կ'երթայ կը յանգի, բարոյական և կրօնական ուսմանց բունք և քաղաքիս վարժարանները․ Այս բառերս անպատասխան թողուած չեմ․ Ես, առանց մերժելու, որ պատճառ լինի, դեր․ Առաջնորդին անբարոյականութիւնը աղքատութենէ ծագումն առած է ըսել, որովհետև նորա նպատակին տեսակէտը, ինչպէս կ'ասեն արդ ի բանասէրք, ուրիշ է, կ'ըսեմ որ նա ունի իւր խրատներն այնպէս կարծելու, մեք այլ ազատ եմք մեր կարծիքները մէջ բերելու և հասարակաց առաջ դատաստանին յանձնելու․

Ծնողք սովոր են ասել իրենց զաւակաց համար եդ դպրոց երթան որ մարդ լինին", Մարդ բանիս մէջ կը պարունակի բարոյականութեան բանին նշանակութիւնը․ Մարդ կը ծնի ընկերութեան մէջ, ընտանեաց ծոցին մէջ․ կ'ապրի ընկերութեան մէջ․ և կը մեռնի վերջապէս ընկերութեան մէջ․ և իւր կենաց մէջ ամբարած թէ մոլութեանց և թէ առաքինութեանց յիշատակները կը թողու ընկերութեան մէջ․ Ուրեմն մարդս կը պարտաւորի ընկերութեան մի պատուական կանոնաց համեմատ վարուիլ, և այս կանոնները, որոց ամբողջութիւնը կը կազմէ բարոյագիտութիւնը, կ'ուսուցուի վարժարանաց մէջ ծաղկոցէն սկսեալ․ Ուրեմն տղու մի առաջին ուսանելիքը պէտք է լինի բարոյագիտութիւնը․ որովհետև ծնողք ևս իրենց զաւակները դպրոց զրկելուն առաջին նպատակն այն է որ զաւակք մարդ ըլլան, մշակել տալով նոցա միտք, և յետ այնորիկ ի կամ որոյ մշակութեան հետ մէկտեղ՝ մշակել նաև նոցա սիրտը, ուղղելով ի բարին յօժարութեան և ի վայելուչն․ իւրով բանիւ՝ օգնել նոցա ստանալու այն յատկութիւնները և բարգաւաճելու այն ձիրքերը որս ստեղծած է զիրենք բնութեան Հեղինակը․ և այս կրկնի զանազան միջոցներով, այն է այլևայլ ուսմունքներ և գիտութիւններ ուսուցանելով․ Այս ճամբով դաստիարակուած տղայքը կրկնին կարևոր անդամներ մարդ կային մեծ ընկերութեան, պատուի կը բերեն իրենց կոչմանը և Ստեղծողին մեծութեան և բարձրագոյն նպատակին յայտնութիւն կ'ընծայեն․ Այն ժամանակ աղքատութիւնը չէ կարող ջնջել անոնց․ անբարոյականութիւնը իւր լէգէոնովը եթէ գալու լինի՝ չպիտի գտնէ մուտ նոցա սրտին մէջ․ մոլութիւնը սոսկալով պիտի հեռանայ․

Արդ, տեսնեմք թէ բարոյագիտութիւնը, որոյ հիմն է կրօնքը, և հետևապէս կրօնագիտութիւնը փոյթութիւն ունի՞ն Զմիւռնոյ երկսեռ վարժարանաց մէջ․ Աւելորդ է ըսել թէ չունին․ և ցաւ է ինձ այսպիսի ճշմարտութիւն մի յերևան հանել․ Ըստ ծիւ հակառակը պնդող չեմ կարծեր որ գտնուին․ Քաղաքիս վարժարանաց նախորդ տեսուչ Պ․ Մամուրեան կարևորութիւն տուած չէր ոչ բարոյագիտութեան և ոչ կրօնագիտութեան․ եթէ իւր տուած ծրագրին մէջ հարևանցի յիշատակութիւն մի ըրած էր, այսու ամենայնիւ աւանդուած չէին․ Նա կրօնական մարդ մ'էր, եկեղեցական անդամներ սերծելու կոչուած չէր․ Նա աւելի բարձրագոյն նպատակի կը ծառայէր․ Նորա գաղափարները վերացական էին․ Նա կ'ուզէր զիւր աշակերտները քաղաքական պաշտօններու տիրացընել․ Նորա միտքն էր մեր Հայ պատանիները Պիզմարքներ, Պէքաֆիլտներ, Գօրչաքօֆներ ընել․ և թերևս Հայոց թագաւորութիւն կ'երազէր․ վասնորոյ իւր աւանդած գլխաւոր գիտութիւն էր ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ (Economie politique)․ Ընթերցողները վարժանոց մէջ չեղողը համար կ'ըսեմ որ, սոյն գիտութիւնը դասաւանդողք դեռ երկու տողագիր գրելու անընդունակ են․ Ես սոյն դասատուութեան մէջ փաստաբանութենէ ուրիշ ոչինչ չեմ նշմարեր․ Ծածկենք անցեալն վարագոյրը, որովհետև Պ․ Մամուրեան ոչ ևս կը գտնուի իւր տեսչութեան գլուխը․ Նա այժմ հրաժարեալ է և ոչ հրամայող․ իւր ծրագիրը ոչ ևս զօրութիւն ունի․

Գանք նոր տեսչութեան որ յանձնուած է Պ․ Հ․ Խփէքճեանի․ Մեք զինքը չեմք ճանչեր՝ բայց եթէ անձամբ․ իւր ծրագիրը դեռ տեսած չլինելով, կարող չեմք գնահատել զայն․ Մեր բոլոր գիտութիւնք իւր տեսչական ընթացից մասին, մի քանի ամսուան մէջ ցոյց տուած գործոց մէջ կը կայանայ․ Մեծ և կարևոր փոփոխութիւն մի չեմք տեսած և ոչ իմացած․ Հասարակութեան մէջ իւր մասին եղած կարծիքները տարբեր են․ ոմանք կը կարծեն թէ Պ․ Խփէքճեան չպիտի յաջողի իւր պաշտօնին մէջ, և անյաջողութեան տարրը նախորդ տեսչութեան մէջ կը նշմարեն․ գիւտադիտական գաղտնիք մի, ճիւղական դեր մի կը գուշակեն՝ խոչընդոտ նոր տեսչին բռնելիք ընթացից դէմ․ Մեք սոյն կարծեաց համամիտ չեմք․ յոյս ունիմք որ Պ․ Խփէքճեան իւր ծրագիրը դեռ չյօրինած, յաւելրմբռնելով տեղւոյս Հայ ժողովրդեան ընդհանուր տրամադրութիւնները և չխառնելով մասնաւոր անձանց ու բարեկամաց թելադրութեանցը, այնպիսի ծրագիր մի պիտի պատրաստէ իւր աւանդելիք ուսմանց և գիտութեանց, որ ընդհանուր բղձից համապատասխանէ․ Ի՞նչ է գլխաւորապէս մեր ազգին իղձերը, տեսնել իւր զաւակունքը թէ գիտուն և թէ միանգամայն բարեկիրթ, բարեպաշտ ու կրօնասէր՝ վերջին բառս վերայ թերևս ձախող դիտողութիւններ ընողք գտնուին․ բայց իմ խօսքս կրօնաւորի մի հետ է․ իմ սոյն դիտողութիւններս դեր․ Առաջնորդին առաջարկութեան վերայ են․ չեմ կարծեր որ նա այլ ժամու իմ կրօնասէր բառիս վրայ․ Եթէ երախայ մի ծնելուն պէս կրօնքի մի կը յանձնուի, եկեղեցւոյ դիրկը կը դրկուի, մինչև իսկ նորա ընտանեկան անունէն զատ՝ ընդունած կրօնին անուամբը կը կոչուի․ Այն կրօնը այն հաւատը զոր առանց զգալու միջնորդի մի ձեռօք կ'ընդունի, միթէ օրէն չէ՞ նորա բանականութիւնը բացուելուն հոգ տարուի նոյն կրօնին ինչութիւնը վարդապետութիւնները ուսուցանելու․ Միթէ օրէն չէ՞ նոյն կրօնին (Աւետարանին) պատուէրները նորա միտաց մէջ ի մանկութեան տպաւորելու, այն Աստուածային պատուէրները որ հիմունք են ընդհանուր մարդկութեան բարոյականութեանը․

Խօսքս աւարտելու փութալով՝ խոնարհաբար խնդրեմք բոլոր հասարակութեան բերնով՝ Ն․ Սրբութենէն որ խորին նկատողութեան առնելով մեր դիտողութիւնները, բարեհաճի թէ բարոյագիտութեան և թէ կրօնագիտութեան ամենակարևոր ուսմունքները ընդունել տալու երկսեռ դպրոցաց մէջ․ և այն ժամանակ պիտի տեսնէ որ լոկ աղքատութիւնը չէ եղեր ազգաս ընտանեաց մէջ ճարակած բարոյական զեղծմանց պատճառ․

«ՄԵԹՈՏԻ ՎԵՐԱՅ»

Մօտ օրերս սոյն անուամբ ութածալ 163 էջէ ու բաղկացեալ գիրք մի հրատարակուած կը տեսնեմք․ Թարգմանութիւն է թէ հեղինակութիւն, չեմք գիտեր․ միայն թէ գրողն է Գալուստ Կոստանդեան անուն երիտասարդը, ուղղեա եղբայր՝ հարազատ․ Բարեպաշտ հօր և պատուաւոր ընտանեաց զաւակ, որ իւր ազգասիրական և մարդասիրական բարերարութեամբքը՝ երևելի հանդիսացած է ազգին մէջ․ Գիրք մի որ առաջին է իւր տեսակին մէջ․ երանի թէ և վերջինն լինէր․ կարծես թէ քիչ վէրք էր ազգիս երիտասարդութեան հոգւոյն ու մտաց և սրտին վերայ Ա․ Մամլոյ երբեմն երբեմն հրատարակած քրիստոնէական կրօնին դէմ հարուածները․ քիչ էր Պ․ Մամուրեանի և իւրեան կուրօրէն հետևող մի քանիներու թարգմանած սիրահարական վէպերը, որոց ներգործութիւնը թէ պատանեաց և թէ պատանուհեաց կուսական գլխոց վերայ յայտնի կը տեսնուի․ և օր աւուր սրտաճմլիկ և մահացու դէպքեր և անբարոյականութեան սոսկալի պատահմունքներ չեն պակասիր, և ամիս չանցնիր որ երկու սեռէն ևս ցաւալի զոհեր չըլլէ, և գեղեցիկ հասակներով գերեզմանատան սև հողերը չպարարէ․ Քիչ էին բոլոր ասոնք, և ահա նոր և սոսկալի վէրք մի ևս կը բանայ Կոստանդեանը ոչ միայն ազգիս ընդհանուր մարմնոյն վերայ այլ նորա ամենասուրբ զգացմանցը, կրօնին և եկեղեցւոյն դէմ․ Հայհոյութիւններ կ'արձակէ թունալի գրչովը բնութեան Հեղինակին դէմ, իւր ստեղծողին դէմ․ Նա կ'եղծէ կը ջնջէ ամեն կրօն, այլ աւելի քրիստոնէութեան՝ յորում ինքը ծնաւ, որոյ շնորհիւ ստացաւ հոգւոյ և մտաց բարգաւաճում և յառաջադիմական տարերքը․ Իւր գիրքը շարունակութիւն մի է անլուր հայհոյութեանց ամենուրացութիւն (nihilité), որով յոչնչութիւն կը դատապարտէ ամեն ինչ որ մարդկութեան առջև սուրբ և նուիրական համարուած է․

Իմ դիտաւորութիւնս առայժմ սոյն վարդապետութեանը հերքումն ընել չէ, այլ միայն ցաւ կը յայտնեմ․ ցաւ՝ որ քան զամենայն մարմնաւոր և բարոյական ցաւերն սոսկալի է․ Նոյն ցաւերն յայտնեց անցեալ կիւրակէ օր Եկեղեցւոյ մէջ յատենի ժողովրդեան Տէր Առաջնորդն մեր․ Թէպէտև ոչ յականէ յանուանէ ջրելով յիշեալ շարադրութեանը, այլ, սրտառուչ խօսքերով բացատրեց ծերունւոյն Սիմէօնի մանկացեալ Յիսուսի նկատմամբ ըրած խօսքը թէ՝ "սա կայ ի կանգնումն և ի գլորումն բազմաց"․ և ցոյց տուաւ նորա մարգարէութեան ստուգութիւնը թէ ինչպէս կը հաստատուի մինչև ցարդ․ Ես հաստատելով քրիստոնէական կրօնին ճշմարտութիւնը և նորա տարած յաղթանակը հեթանոսութեան և անկրօնութեան դէմ, ցուցուց թէ, ոչ ոք մահկանացու կարող է երկրիս վերայ ջնջել նորա գոյութեան․ զոր և ոչ իսկ Ներոն, ամենաչարն ի կայսերս Հռոմայ, կարողացաւ քրիստոնէութեան եղջիւրը խորտակել, և նորա տեղ փոխանակել տալ կռոց սուտ պաշտամունքը․ վերջապէս սատակեցաւ թողլով յաղթանակը Նազովրեցւոյն (Քրիստոսի), որոյ անունը ջնջել կը ջանար․ Սոյն օրինակաւ ցոյց տուաւ Գ․ Կոստանդեանի զուր ջանքերը, որով Եւրոպիոյ անկրօն փիլիսոփայից մոլորութեանցը անձնատուր լինել կ'աշխատի Հայաստանեայց եկեղեցւոյս մէջ․ որով կը ջանայ կորզել իւր անձին գրագիտական փառք և կենաց ապրուստ՝ յանպատուութիւն գերդաստանին․

Մեք Նորին Սրբութենէ ի դիմաց բարեպաշտ հասարակութեան կը խնդրեմք որ շարունակէ իւր բարեխնամական ճառախօսութիւնները, հրաւիրելով յանկնութիւն իւր բոլոր հասարակութիւնը որ խոյս դայթակղած և յուզուած են, և չանսածէ յայտնապէս դիմադրելու, զի զայս կը պահանջէ իւր հովուական պաշտօնը․ և թող զօրաւոր քաջ իւր զօրացը առջևէն քալէ, վասնզի թշնամւոյն զէնքերը դժոխային վիշապին թունովը օծուած են․

Անտարակոյս եմք որ Կ․ Պոլսոյ Ս․ Պատրիարքն ևս իւր կրօնական խորհրդոյ հետ պիտի աշխատի

սոյն հրատարակութեան օրինաւոր պատիժը տալու Բ. Դրան միջոցաւ, քանի որ դեռ միւս հատորները հրատարակուած չեն ։

Հասարակութիւնը հետաքրքիր է տեսնելու թէ Գ. Մամուրեանը, որ հաւատոյ վերաբերեալ գրոց դրախտին հանդիսացած է, ինչ մեթոտով պիտի քննէ ուսումնական խորհրդոյ նախորդ անդամին այսոնց աքանական գիրքը. Լռութիւնը ձախող ազդեցութիւն կրնայ ընել և կարծիքներ հաստատել ։

Յարգոյ խմբագիր,

Եթէ չենք սխալիր անցեալ տարուան կեդրընդհան. ժողովոյ մէջ պատգամաւոր ընելու, այսինքն հայերու վրայ մանրամասն վիճակագրութիւն պատրաստելու խնդիրը յուզուած էր թէ

Ա. Որչափ Հայ կայ աշխարհիս երեսը
Բ. Ինչ արհեստով կըզբաղին ,
Գ. Քանի դպրոց ունին ,
Դ. Որչափ ուսումնական կայ ,

. . . .

Վիճակագրութեան միւս մասերը հաշուել աւելորդ կըհամարիմք, բաւական է ըսել որ Իզմիրի 6000 բնակիչներու մէջ միայն 60 ուսումնական գտնուիլը ստուգուած կերևի, երկսեռ վարժարաններու տեսուչ Իպէկճեան Համբարձում էֆէնտիի շնորհիւ, որ սոյն դպրոցներու տարեկան հարցաքննութեանց ամէն փնտռելով գտած և միայն անոնց հրաւիրագիր գրկած է։

Խնդակցութիւննիս կը յայտնենք մեծ. տեսուչին այս աշխատութեանը համար, բայց երբ ծնողք և երբ ուսումնասէր կըցաւիմք որ ի մէջ այլոց դպրոցին տարեկան տուրքը վճարելէ ետքը . մեր ղակին հարցաքննութեան ներկայ գտնուելու բաղդը չունեցանք . որովհետև քանի որ մասնաւոր հրաւիրագիրներ կըղրկուի և ըստ սովորութեան լրագրոյ մէջ ծանուցում չըլլար, կըհետևի ուրեմն որ չհրաւիրուողը չկրնար ներկայ գտնուիլ ։

Աւելորդ չենք համարիր սոյն աններելի անտեղութեան վրայ քաղաքական ժողովոյ ծանր ուշադրութիւնը հրաւիրել ։

Խնդրեմ, յարգոյ խմբագիր, որ յանուն ճշմարտութեան սոյն հակիրճ գրութիւնս ձեր պատուական թերթին մէջ հրատարակել բարեհաճիք ։ ԳՆՈՒՆԻ

Զմիւռնիա, 23 Յունիս 1878 ։

Ի թիւ 1085 Լրագրիս հրատարակեալ էր նամակ մի ընկալեալ ի Բթավիոյ Գ. տէր Գ. Գասպարեան ստորագրութեամբ, յորում ցաւակցելով իմն գրէր զկարօտանս ազգայնոց Ջաւայ, և զառատաձեռն սրտ որք առաքեալ լինին անդ ի Հնդկաց . այլ փոխանակ օգուտ ինչ գործելոյ նոցա, յօդս ցնդին տաէր, և վայելին զայնս ճոխ անհատք ոմանք . և յորդորէր զՀնդկաստանի Հայս ոչ առաքել սուրս ի Ջաւայ, այլ նպաստել և եթ զպէտս աղքատաց դիմելոց անդր առ ինքեանս ։ Նպաստքս այս, որպէս յայտնի է, մասնաւորապէս յաղքատաց արկղէ Ջաւայու . և նամակագիրն մեր ցուցանէր եթէ ոչ արդարութեամբ բաշխէին այնուքիկ առ կարօտաւորս, որոց ճարահատեալ դիմեն առ բողոքականս տեղւոյն և բազումք եւս ի Հնդիկս ։

Այն նամակ որ միամտաբար հրատարակեցաք յայնժամ, թուի ընդ ակն խոցել զազգայինս մեր որ ի Հնդիկս . որք համարին զնամակագիրն ի զուր բամբասեալ զկառավարիչս աղքատաց արկեղ Ջաւայու, որք հաւատարմապէս ի կէր առնուն զնպաստն առաքեալ ի բարերար ազգայնոց Հնդկաստանի ։ Որչափ ցաւ է մեզ տեսանել անհաւատարմութիւն յազգային անօրէնութիւնս, մանաւանդ ցիրուցանս աղքատաց, այնչափ առաւել ուրախ լինիմք ի յայտնել աշխարհութեան . և փութամք եւս ցուցանել զհաւատակալութիւն մեր յարգոյ բարեկամին մերում որ ի Բթավիա, որ անկասկած առնէ զընթերցողս մեր ընդ հոգաբարձութիւն արկեղն, որ զտանի առէ, ի ձեռս երկուց քահանայից և վեց աշխարհականաց ընդ հսկողութեամբ ընդհանուր կառավարչութեան . և ամենայն հաշիւք ելից և մտից լինին օրինաւոր կարգօք յառ անձին տեսչակս . որոց և օրինակքն առաքին ի Բթավիա ։

Ցայսոսիկ անդէկութիւնս բաւական համարիմք տալ առաջի և զայս առնեմք հրատարակել զնամակն գրեալ առ մեզ ի 15 Ապրիլի, յորում ամենայն զօրութեամբ ջանայ ցուցանել եթէ զրպարտութիւնք են գրուածք Գ. Գասպարեանի ։

Յայսմ ամսենի ընկալաք ի Բթավիոյ ի մեծապատիւ Թովմայէ մեծէ, գեղեցկագոյն ազգային ուրախալի տեղեկութիւնս ։

«Մանուկ եւ Յարութիւն ուսումնարան» ։

«Ակզբնապատճառ սոյն ազգային ուսումնարանի եղեն բարեյիշատակ երկոքին հարազատ քորք, տիկին Մարիամ Յակոբ Յարութիւնեան և օրիորդ Թագուհի Մանուկեան, որոց աստուածահաճոյ և գովելի առատաձեռնութեանն շնորհք և ազգասիրութեան նոցին պերճ և սրբբոյի հանդէսք դեղապատրը ինոստ ցուցանել, ի հերուն ամաց հետէ քարոզ յայտնապարառ եղեն և են լռելեայն առաքինական գործոց նոցին և անմոռաց երախտեաց առ ազգն ։ Այցին. գովելի մարդասիրական աջակցութեան վառեալ ազգասիրական վեհանձն հոգւով, յետ ի յանդ ածելոյ ի բազում ազգային կարևոր դէպս առատաձեռն տուրս բազմապիսի նորագութիւնս և շինութիւնս թէ յեկեղեցւոյ և թէ յայլ ազգային հաստատութիւնս, ապա երբ ի բարձրագոյնս ածեալ մտօք թևակոխէ ի կառուցումն կրկին հրաշակերտաց (ի մշտնջենաւոր պէտս դաստիարակութեան մանկանց ազգիս), զմին ուր ի կարծս արկեալ դրացը յիշատակ հայրենեաց հիմնարկէ ի նոյն Ջաւա, և զմիւս զհոյակապն ցանկացեալ յարատևել յաւերժաբար զպերճ մայրենի գրարառ լեզուն յազգի մերում ի Ջաւա, հաստատէ անդ, վերաձայնեալ զայն Մանուկ և Յարութիւնեան ուսումնարան, ի փոխյաւանդ թուականին 1855, յորմէ հետէ ծաղկեալ բարգաւաճեցաւ ուսումնատենչ աշակերտօք մինչ ցամ ցերան 1872 յորումամի կառավարչութիւն նոյն ազգային դպրոցի պարտաւորեցաւ ի պատճառս քանի մի ուրեքի հանգամանաց, թէև փոխական խորհրդով, փակել զայն ի ցաւ սրտի ճշմարիտ ազգասիրաց ։ Բայց այժմ սիրալիր բերկրանօք փութամք ծանուցանել ազգայնոց, զի սոյն դպրոց, որում ըղձանօք կարօտ էր Հայ սերունդ Ջաւայու բացաւ վերստին ի սկզբան անցելոյ Մարտ ամսոյ ։

«Արժանի է մեզ յուսալ, զի յետ սակաւուց ունի այն ծաղկեալ բարգաւաճելու ուսումնատենչ և ժրաջան աշակերտօք ի մխիթարութիւն ճշմարիտ ազգասիրաց"։

Ներկայ ամսոյս 4ի առ Աստուած փոխեցաւ Պայլերօղլեան Մարտիրոս աղան իւր ալէզարդ հասակին մէջ . որքան ցաւալի էր բարեպաշտ անձին վախճանը, այնչափ աւելի մխիթարական է իւր թողուցած յիշատակները, իւր մեծապատիւ որդիքը, որոնք պատիւ կըբերեն ազգին իրենց բարձր դիրքովը ։

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Զմիւռնիա, 24 յունիս ։

Քաղաքիս Պարսից ընդհանուր հիւպատոս մեծ. Մէհմէտ աղան Օսմանեան դ. կարգը շքանշանը ընդունեց վեհափառ կայսեր կողմէ, նոյնպէս օսմանեան տէրութեան մէջ գտնուող Պարսկական ուրիշ հիւպատոսաց եւ զանազան կարգի նշաններ շնորհուեցան ։

—Ադրիանուպօլսոյ դաւառի նախկին Տէֆթէրտար Սատտուլլահ-Պէյը կայսերական հրամանաւ Զմիւռնիոյ Թէֆթէրտարութ անուանեցաւ ։

—Լիբանանու ընդհ. կառավարիչ Րիւստէմ փաշան . և օսմանեան Արշիպեղագոսի նախորդ ընդհանուր կառավարիչ Սամիհ փաշան անցեալ շաբաթ օր ի նաւահանգիստ մեր հասին, և վսեմ. վալիին հետ կարճ այցելութիւն մի տալով. ուղևորեցան ի Կ. Պօլիս ։

—Ամսոյս 19ին սրբոց Հռիփսիմեանց տօնին օրը, քաղաքիս օրիորդաց դպրոցին անուան տարեդարձը կատարեցաւ ։ Բոլոր աշակերտուհիք Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյ մէջ համախմբելով, Ս. Պատարագի խորհրդոյն ներկայ գտնուեցան . և անկէ ելնելով կարգաւ գնացին հռիփսիմեանց դպրոցը ։

Յիշեալ օրիորդաց դպրոցին տարեկան քննութիւններն սկսան և դեռ կըշարունակին, Արդիւնքն եկող անդամուն ։

—Անցեալ կիւրակէ քաղաքիս շրջակայն Արապ տէրէսի կոչուած տեղը երկու սպանեալ դիակներ գտնուեցան, որ էին հայր մի և իւր չորեքտասնամեայ որդին ։ Եղեռնագործը կըկարծուի թէ սպանելոյն աղջկան նշանածն է, որ նորա գոյքը միակ ժառանգ լինելու նպատակաւ ըրած է ։

—Աւելի օր մի յառաջ Քէօրմիրալայ կոչուած ծերունի զինուորականը ձեռքն ու ոտքը կապուած գտնուեցաւ իւր տանը մէջ, որ կից է Յաճկաց հիւանդանոցին ։

—Գողութիւնք դեռ կըշարունակին ի քաղաքիս, մանաւանդ Հայոց թաղերուն մէջ ։ Անցեալ օր մտան Պ. Պ.ին տունը, բաւական վնասներ տալով ։

—Շաբթուս մէջ քանի մի հրդեհներ պատահեցան . մազապուր մի այրեցաւ մէջի ապրանքովը և քանի մի խանութներով . դարձեալ արճարան մի, յարակից մի քանի տուներով ։

—Լրագրիս նախորդ թուոյն մէջ դիտողութիւն մի յայտնած էինք Փափազեան Պ. Վարդանի ընդունած անմակնաց նկատմամբ ։ Այն դիտողութիւնը անանց ծանր լինելուն ինչպէս կըլսեմք, կըփութամք փարատել զիրենք որ մեր միամտութեամբ գրածը յիշեալ պարոն Վարդան Փափազեանի անձին դէմ չէր . մեք կըսիրեմք և կըյարգեմք զինքը իբր եկեղեցւոյս պայծառութեան օժանդակ . ուստի դիտողութիւնս միայն իւր ստացած անմակնաց մասին էր որ ծանր երևցած է հասարակութեան, ազգային սնտուկիս նեղ ժամանակիս նկատմամբ, ինչպէս յայտնած էին ամէն յառաջ իրենց մէկ բողոքագրովը տուեալ քաղաքական ժողովին ։

—Երէկ երեկոյ օրատաձայն անձ մի և փաթարիկ պատահեցաւ, որոյ բռնութենէն նաւակ մի շրջելով, մէջի եղողներէն մին որ Հայ էր խեղդեցաւ, և մարմինը այսօր գտնուեցաւ ։

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Աֆիօն . 15 կողով Գարահիսարի հին ապրանք վաճառեցաւ 123 դահեկան չէքին . և 1000 չէքի հասարակ նոր ապրանք 120ի և 121 առոր մէջ յանձնելու պայմանաւ ։ Շուկայի մէջ ընդամենը 1816 կողով պատրաստ ապրանք կայ ։

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Պէնճէտ Էֆէնտի, Գաբրիէլ Էֆէնտի եւ ընկ., որք օրինաւոր փաստաբաններ են, պատիւ ունին ծանուցանել յարգոյ հասարակութեան թէ Սպարդալեան Ֆէրիտանէին մէջ Դ.օ 7 գրասենեակ մը բացած են, ուր պատրաստ են դատերու վերաբերեալ տեսակ տեսակ թարգմանութիւններ եւս ընել ։

Իզմիրտէ Ենիվան օղլու խանընտա տէմիրճի մարուֆ խանընտէ եաղի րիսսէ իբինտէրը իլէ տէօրթ հիսսէսի մութէսարրըֆլարը մօնսիէօ Լէօնիտաս Պալթաճը իլէ պիրատէրի մօնսիէօ Միլթիատ Պալթաճը ճանիպլերինտէն չէրի սաատէթլու մուֆթի խիւսամէտտին Յովհաննէս Էֆէնտի Ֆիրուզեան օղլուն վէ իշպու թարիխի միւրուրընտան սօնրա էիւզ էլլի սէքիզ սէնէ ի կամիլէ իճարէյի վահիտէ իլէ իճարէյէ վէրիլմէսի տէօրթ հիսսէնին քիրալարը մուամէլէսի Յովհաննէս Էֆէնտիյէ ալթը սէնէլիկ օլարաք քօնթրաթօսը իչին իզմիրտէ սաքին պուլունան միւթէքէպերանտան Լէայէնի նամի Յաքօբ վէ նամի Սէլիման պիրատէրլէրի միւրաճաաթ վէ պու հիսսէլէրին ալըշվերիշը իճարէսինի տահի պիլիւմ օլունան քիրաճըլարը իլէ թաքսիմ էյլէմէքլէրի պիլտիրիլիր ։

Խմբագիր—տէր Լրագրոյս,
Պօղոս Փ. Պալտազարեան ։

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐՇԱԼՈՒՍՈՅ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ